

Лещенко О.Я.,
заступник директора Департаменту організації
заходів цивільного захисту,
Державної служби України з надзвичайних ситуацій,
асpirант Національного інституту стратегічних
досліджень

**ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В
КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТАХ РОЗВИТКУ
СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Досліджуються питання цивільного захисту в концептуальних документах розвитку системи забезпечення національної безпеки України, які прийнято на сучасному етапі розвитку держави.

Ключові слова: національна безпека, сектор безпеки і оборони, цивільний захист, надзвичайні ситуації.

**QUESTIONS OF CIVIL PROTECTION IN THE
CONCEPTUAL DOCUMENTS DEVELOPMENT OF THE
NATIONAL SECURITY SYSTEM OF UKRAINE**

It analyzes issues of civil protection in the concept paper of the system of national security of Ukraine, which are made at the present stage of development of the state.

Keywords: national security, civil protection, security and defense sector, emergencies.

Постановка проблеми. За останні роки система забезпечення національної безпеки Української держави переживає надпотужний тиск зовнішніх безпекових викликів і одночасно здійснює власне реформування. Чверть століття після здобуття незалежності виявилися спокійним періодом у порівнянні з подіями 2014-2016 років. Донедавна наша країна декларувала позаблоковий статус, мала тільки стратегічних партнерів і не бачила ворогів, заявляла про євроатлантичну інтеграцію, але не здобувала значних успіхів в цьому.

Спокійний період розслабив воєнну міць країни, зсунув фокус уваги на невоєнні загрози.

Анексія Криму та воєнно-політичний конфлікт на сході України актуалізували питання необхідності удосконалення системи забезпечення національної безпеки держави, у першу чергу основної її складової - сектора безпеки і оборони. Це спонукало керівництво держави до прийняття ряду політичних рішень щодо забезпечення національної безпеки, які знайшли відображення в концептуальних документах розвитку системи забезпечення національної безпеки України.

Не залишається осторонь цього процесу і така безпекова функція сучасної держави як цивільний захист, тобто забезпечення захисту населення, територій, навколошнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, а також в особливий період. Більш того, деякі аспекти здійснення цієї функції набувають політичного значення. Підтвердженням цього є відображення питань цивільного захисту в концептуальних документах розвитку системи забезпечення національної безпеки України, які прийнято протягом останніх трьох років. Дослідження цих документів дозволяє проаналізувати зміни у державній політиці щодо здійснення цивільного захисту, які відбуваються на сучасному етапі розвитку держави.

Аналіз останніх публікацій. Проблематіці забезпечення національної безпеки присвятили свою увагу такі відомі вітчизняні вчені як В. Горбулін, А. Качинський, Г. Ситник, В. Богданович, А. Семенченко, С. Мосов, В. Мунтіян, В. Шамрай, А. Шевченко та ін. В умовах воєнно-політичної кризи та агресії проти Української держави, що розв'язана та підтримується ззовні, постає вкрай актуальним питання реформування сектору безпеки і оборони. Окремо доцільно відмітити аналітичну доповідь "Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України", підготовлену авторським колективом НІСД [1]. В рамках цього процесу реформування має бути вдосконалена і державна система цивільного захисту.

Нині цивільний захист як функція держави є невід'ємним складником системи забезпечення національної безпеки. Тому природньо, що вітчизняні науковці ретельно розглядали питання правовий та організаційний аспекти діяльності вітчизняної системи цивільного захисту. Ці питання з наголосом на передумови та особливості розвитку цивільного захисту в Україні висвітлені в роботах О. Їжака та А. Шевцова [2], В. Гречанінова та В. Бегуна [3], А. Любінського [4]. Окрім потрібно відмітити останні публікації С. Андреєва [5, 6], які відображають дослідження цивільного захисту як напрямку державної політики з питань національної безпеки.

Потрібно відмітити, що в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів значення цивільного захисту зростає тому, що саме населення стає найбільш незахищеним у цих умовах. Так, з 1990 р. у регіональних війнах та різноманітних воєнних конфліктах загинуло майже 4 млн. людей, з них близько 90 % – некомбатанти (особи, які не воюють) та цивільне населення [7].

З огляду на воєнно-політичну ситуацію, що склалася в Україні у зв'язку з анексією Криму та воєнною агресією на Донбасі, вкрай актуальним бачиться дослідження змін концептуальних основ цивільного захисту в Україні, що нещодавно відбулися та тривають.

Метою даної статті є проведення аналізу питань цивільного захисту в основних законодавчих та нормативно-правових документах розвитку системи забезпечення національної безпеки України, які прийнято на сучасному етапі розвитку держави в умовах агресії та воєнно-політичної кризи.

Виклад основного матеріалу. Під час цього дослідження об'єктом порівняльного аналізу будуть наступні законодавчі та нормативно-правові акти: Кодекс цивільного захисту України, Закон України “Про основи національної безпеки”, Стратегія національної безпеки України, Воєнна доктрина України, Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, а також Стратегічний оборонний бюллетень України.

Загальні засади реалізації конституційних положень щодо безпеки населення і територій від негативних наслідків надзвичайних ситуацій регулюються Кодексом цивільного захисту України [8], який введено в дію 1 липня 2013 року. Як відомо, з дня введення цього Кодексу у дію, визнані такими, що втратили чинність ряд законодавчих актів, зокрема: Закон України “Про Цивільну оборону України”, Закон України “Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру”, Закон України “Про правові засади цивільного захисту”. Зазначені Закони регламентували певні питання захисту населення і територій від небезпечних наслідків аварій і катастроф техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру, але не відображали їх як функцію у системі національної безпеки держави.

Кодекс цивільного захисту визначає цивільний захист як функцію держави у сфері національної безпеки, що полягає у забезпеченні захисту населення, територій, навколошнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, а також в особливий період. Відповідно до статті 6 цього Кодексу цивільний захист забезпечується з урахуванням особливостей, визначених” суб’єктами забезпечення цивільного захисту, уповноваженими захищати населення, території, навколошнє природне середовище і майно, згідно з вимогами Кодексу цивільного захисту України – у мирний час, а також в особливий період – у межах реалізації заходів держави щодо оборони України. Тобто, Кодекс встановлює взаємозв’язок цивільного захисту із заходами щодо забезпечення національної безпеки держави у мирний час, а також в особливий період.

Потрібно відмітити що у тексті Закону України “Про основи національної безпеки України” [9], який діяв до лютого 2015 року, словосполучення “цивільний захист” не застосовувалось, а деякі питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій відображались у сфері екологічної безпеки. Зокрема, до пріоритетів національних інтересів України віднесено “забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життедіяльності громадян і

суспільства, збереження навколошнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів”.

Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 12 лютого 2015 року № 186-VIII [11] внесено зміни до Закону України “Про основи національної безпеки України”, які внесли певні новації стосовно питань цивільного захисту як безпекової функції. Зокрема, визначено цивільний захист окремою сферою національної безпеки держави, а органи та сили цивільного захисту – окремими суб'єктами забезпечення національної безпеки. Також цим законом внесено зміни, які уточнюють загрози національним інтересам і національній безпеці України у сфері цивільного захисту (стаття 7) та деталізують основні напрямки державної політики з питань національної безпеки щодо цивільного захисту (стаття 8). Крім цього, у статті 9 конкретизовано завдання органів і підрозділів цивільного захисту, як суб'єктів забезпечення національної безпеки, а саме – здійснення заходів щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період.

Вищезазначені новації та їх вплив на діяльність ЄДС ЦЗ стали об'єктом критичного аналізу з боку вітчизняних науковців. Зокрема, С. Андреєв [5] зазначає що вищезазначені зміни до Закону України “Про основи національної безпеки України” відчутно не вплинути на ефективність здійснення в нашій країні комплексу заходів із забезпечення як цивільного захисту, так і національної безпеки, рівень захищеності населення від надзвичайних ситуацій та на обсяг повноважень і межі відповідальності органів і підрозділів цивільного захисту. Частково погоджуючись із аргументами автора, що відповідні законодавчі нововведення потребують доопрацювання та конкретизації, необхідно зазначити, що саме ці зміни стали основою для розробки питань цивільного захисту в концептуальних документах розвитку системи забезпечення національної безпеки України, про які мова піде далі.

В оновленій Стратегії національної безпеки України від 06.05.2015 р [13] визначено як одну із актуальних загроз національної безпеки України – “незадовільний стан єдиної державної системи та сил цивільного захисту, системи моніторингу довкілля” (пункт 3.9). Також у цьому документі зазначено, що “однією зі складових основних завдань щодо підвищення обороноздатності держави є підвищення здатності системи цивільного захисту до функціонування в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці та особливого періоду” (пункт 4.3). Тобто підкреслено важливу роль системи цивільного захисту у вирішенні питань обороноздатності країни.

Крім цього, у Стратегії національної безпеки України вперше на стратегічному рівні визначено пріоритетні напрямки реформування та розвитку Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України), як основного центрального органу виконавчої влади що забезпечує реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту. Так, у пункті 4.4 цього документу зазначено “Розвиток Державної служби України з надзвичайних ситуацій має забезпечити підвищення її спроможності щодо ефективного управління єдиною державною системою цивільного захисту, оснащення сил цивільного захисту сучасними видами техніки, засобами та спорядженням, оптимізацію розміщення її підрозділів, упровадження системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером, підготовки та просвіти населення щодо норм і правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій”.

Вищезазначені новації щодо питань цивільного захисту, які відображені в оновленій Стратегії національної безпеки України, свідчать про підвищення взаємозв'язку цивільного захисту із заходами щодо забезпечення національної безпеки держави.

Аналіз питань цивільного захисту в основних нормативно-правових документах, які регламентують національну безпеку, буде не повним без дослідження цих питань у концептуальних документах, які прийнято за

результатами проведення комплексного огляду сектору безпеки і оборони України. Відповідно до Указу Президента України від 13.05.2014 № 468 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року “Про заходи щодо підвищення ефективності планування в секторі безпеки і оборони” [12] у державі організовано проведення комплексного огляду сектору безпеки і оборони України. Участь у зазначеному огляді брали органи управління та сили цивільного захисту ДСНС України.

Слід зазначити, що органи управління та сили цивільного захисту постійно були учасниками усіх подібних оглядів, які проводились у державі до цього часу, але питання цивільного захисту не знаходили гідного відображення у їх підсумкових документах.

Результати проведення останнього комплексного огляду сектору безпеки і оборони України лягли в основу концептуальних документів розвитку системи забезпечення національної безпеки, які прийнято на сучасному етапі розвитку держави, а саме – Воєнної доктрини України, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, а також Стратегічного оборонного бюллетеня України.

Відповідно до Воєнної доктрини України [14] сили цивільного захисту визнано складовою сил безпеки, що входять до сектора безпеки і оборони держави. Одним із факторів, що негативно впливають на спроможності України щодо адекватного реагування на виклики та ризики воєнній безпеці (пункт 12), визначено “невідповідність сучасним викликам сил цивільного захисту та їх технічного оснащення”. Пунктом 22 Воєнної доктрини України передбачено, що “під час реалізації оборонних заходів органами управління та силами одної державної системи цивільного захисту забезпечується ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених застосуванням зброї, та захист населення і територій від наслідків ведення воєнних дій”.

Ураховуючи наявність на території України та сусідніх держав екологічно небезпечних об'єктів, а також певну ймовірність застосування у війні з боку противника зброї

масового знищення, одним із основних завдань воєнної політики держави (пункт 23) визначено, що “*сили безпеки і оборони та населення України готовуються до дій в умовах радіаційного, хімічного забруднення та бактеріологічного зараження, великих пожеж і значних зон затоплення*”.

Одним із шляхів формування національних оборонних спроможностей держави (пункт 47) є “*удосконалення одної державної системи цивільного захисту, приведення її у відповідність із стандартами ЄС та забезпечення ефективного функціонування, а також оснащення сил цивільного захисту сучасними видами техніки, засобами та спорядженням*”.

Статтею 50 Воєнної доктрини України деталізовано роль складових сектору безпеки і оборони України у розв'язанні завдань із забезпечення воєнної безпеки України. Зокрема передбачено, що ДСНС України здійснюватиме безпосереднє керівництво діяльністю одної державної системи цивільного захисту щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, викликаних у результаті застосування зброї, та захисту населення і територій від наслідків ведення воєнних дій.

Таким чином, можливо констатувати що новели Воєнної доктрини України щодо питань цивільного захисту підтверджують та деталізують відповідні норми Закону України “Про основи національної безпеки України” та Стратегії національної безпеки України (стосовно визначення стану ЄДС ЦЗ та сил цивільного захисту, напрямків їх розвитку і удосконалення, а також їх ролі в системі обороноздатності держави).

Стратегічний оборонний бюллетень України, схвалений Указом Президента України від 6 червня 2016 року № 240 [16], є в основному дорожньою картою оборонної реформи з визначенням шляхів її впровадження на засадах і принципах, якими керуються держави – члени НАТО. Враховуючи що сили цивільного захисту не є складовою сил оборони держави, у тексті цього документу не має новел стосовно питань цивільного захисту. Разом з цим, у додатку 1 до Стратегічний оборонний бюллетень ДСНС визначено співвиконавцем деяких завдань та заходів оборонної реформи. Це в

основному пов'язано із необхідністю досягнення сумісності сил оборони і безпеки з питань підготовки до спільних дій, логістики, медичного забезпечення, соціального забезпечення особового складу тощо, а також їх адаптації до вимог, якими керуються держави – члени НАТО. Таким чином, зазначені вимоги повинні враховуватись під час розробки програмних документів розвитку ЄДС ЦЗ.

Більш конкретні напрямки розвитку ЄДС ЦЗ та ДСНС України у розрізі забезпечення національної безпеки держави визначено Концепцією розвитку сектора безпеки і оборони України (далі – Концепція РСБО) [15], яка розроблена та введена у дію вперше за роки незалежності України.

Одним із основних завдань сектора безпеки і оборони визначено “*надання допомоги органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування у запобіганні та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, а також воєнного характеру, розвиток міжнародного співробітництва у цій сфері*” (пункт 2 розділу II). У переліку нерозв'язаних проблем у секторі безпеки і оборони відмічається “*невідповідність сучасним викликам єдиної державної системи цивільного захисту і сил цивільного захисту та їх технічного оснащення*” (пункт 3 розділу II).

Формування перспективної моделі сектору безпеки і оборони передбачає реалізувати комплекс завдань, до яких віднесено “*удосконалення та забезпечені ефективного функціонування єдиної державної системи цивільного захисту, приведення її у відповідність зі стандартами Європейського Союзу*” (пункт 1 розділу III). До основних шляхів досягнення необхідних оперативних та інших спроможностей складових сектору безпеки і оборони віднесено “*підвищення спроможності Державної служби України з надзвичайних ситуацій щодо ефективного управління єдиною державною системою цивільного захисту, оснащення сил цивільного захисту сучасними видами техніки, засобами та спорядженням*” (пункт 2 розділу III).

Найбільш детально основні напрямки розвитку ДСНС України, як складової сектору безпеки і оборони, відображені у пункті 3.8 розділу III. Зокрема, метою розвитку ДСНС України визначено “забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері цивільного захисту шляхом удосконалення одної державної системи цивільного захисту, приведення її у відповідність зі стандартами Європейського Союзу та забезпечення її ефективного функціонування в мирний час та в особливий період, а також оснащення сучасними видами техніки, засобами та спорядженням сил цивільного захисту”. Крім цього, у цьому пункті деталізовано основні заходи, які необхідно реалізувати для досягнення поставленої мети на короткострокову перспективу (до кінця 2017 року), а також до кінця 2020 року.

Також Концепцією РСБО передбачено, що розвиток та ДСНС України в основному досягатиметься шляхом виконання заходів Загальнодержавної цільової програми захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013 – 2017 роки, затвердженої Законом України від 7 червня 2012 року № 4909-VI [10]. Зазначене свідчить про програмно-цільовий підхід до питань фінансування розвитку органів управління та сил цивільного захисту, вирішення актуальних завдань удосконалення ЄДС ЦЗ. З метою забезпечення вирішення завдань щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій ДСНС України на доручення Кабінету Міністрів України розпочато підготовку законопроекту щодо внесення змін до Закону України від 7 червня 2012 р. № 4909-VI у частині продовження строку дії цієї програми на 2018-2022 роки, актуалізації змісту та вартості її заходів.

Необхідно відмітити, що у додатку до Концепції РСБО вперше унормовано розподіл відповідальності складових сектору безпеки і оборони України за організацію планування, реагування на загрози та під час виконання завдань за призначенням. Відповідно до цього розподілу деталізовано участь ДСНС України у можливих кризових ситуаціях, які потребуватимуть застосування сил і засобів сектора безпеки і оборони України. При цьому зазначено, що ДСНС України

безпосередньої участі у бойових діях не бере, а здійснює захист населення і територій від наслідків ведення воєнних дій (примітка 2 до додатка). Також ДСНС України визначено головним виконавцем заходів стосовно надання допомоги органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування у запобіганні та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру. У решті сценаріїв застосування сектору безпеки і оборони України ДСНС України приймає безпосередню участь, або відіграє допоміжну роль щодо сприяння у виконанні визначених завдань та заходів.

Таким чином, можливо констатувати що відображення питань цивільного захисту у Концепції РСБО є послідовним і логічним продовженням вимог Закону України “Про основи національної безпеки України”, Стратегії національної безпеки України, а також Воєнної доктрини України. Разом з цим, зазначений документ найбільш детально відображає та конкретизує напрямки розвитку і удосконалення ДСНС України, як основного суб'єкта забезпечення цивільного захисту в системі національної безпеки держави.

Наочанок потрібно зазначити що саме вимоги вищезазначених концептуальних документів розвитку системи забезпечення національної безпеки України лягли в основу проекту Стратегії реформування системи ДСНС України, яка на цей розробляється ДСНС України спільно із МВС України, як центральним органом виконавчої влади що формує політику у сфері цивільного захисту, та Консультативною місією Європейського Союзу в Україні з реформування сектору цивільної безпеки.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати що в основних концептуальних документах розвитку системи забезпечення національної безпеки України, які прийнято на сучасному етапі розвитку держави, достатньо послідовно та детально відображені комплекс питання щодо забезпечення цивільного захисту (дано оцінку стану функціонування ЄДС ЦЗ, її проблем, окреслено роль цивільного захисту в системі

оборонних та безпекових заходів, визначено основні напрямки розвитку ЄСД ЦЗ та ДСНС України інше).

Проведений аналіз дає підстави свідчити що цивільний захист відіграє полікомпонетну роль у системі забезпечення національної безпеки держави: соціальну (забезпечення безпека життєдіяльності населення, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій), воєнну (складова оборонних заходів держави), економічну (попередження надзвичайних ситуацій, забезпечення стійкого функціонування господарського комплексу держави).

Зазначене свідчить, що безпека життєдіяльності населення поступово стає пріоритетним напрямком державної політики при забезпеченні національної безпеки України, а цивільний захист, як функція держави що полягає у забезпеченні захисту населення, територій, навколошнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій різного характеру, є невід'ємною складовою безпекової політики України.

В державі в основному сформовано нормативно-правову базу з питань цивільного захисту у контексті реалізації завдань національної безпеки. Удосконалення законодавства у зазначеній сфері необхідно проводити з урахуванням вимог досвіду побудови систем національної безпеки та цивільного захисту у розвинених країнах світу, наявних та прогнозуємих загроз національній безпеці держави, а також результатів комплексного огляду сектору безпеки і оборони України.

Досвід проведення антитерористичної операції на сході України у контексті реалізації заходів щодо захисту цивільного населення від наслідків ведення воєнних дій потребує більш детального та предметного аналізу з метою конкретизації проблем забезпечення цивільного захисту в умовах “гібридної війни”, окреслення пріоритетних завдань щодо розвитку державної системи цивільного захисту на середньостроковий і довгостроковий період.

Враховуючи зазначене, вбачається доцільним розгляд питань ефективності реалізації заходів цивільного захисту в сучасних умовах на окремому засіданні Ради національної безпеки та оборони України, прийняття рішень щодо

подальшого розвитку та удосконалення діяльності вітчизняної системи цивільного захисту в умовах воєнно-політичних викликів, яким нині протистоїть Україна.

Список використаної літератури

1. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналітична доповідь [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nac_bezp-182c8.pdf
2. Шевцов А., Іжак О., Реформування системи цивільного захисту населення відповідно до завдань європейської та євроатлантичної інтеграції: аналітична записка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/3.htm>.
3. Гречанінов В.Ф. Бегун В.В. Аналіз функціонування цивільного захисту у сучасних умовах та деякі пропозиції щодо його удосконалення // Зб. наук. праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2015. – Вип. 1(42). – С. 125.
4. Любінський А.І. Сучасний стан та перспективи модернізації системи цивільного захисту України // Зб. наук. праць “Ефективність державного управління” – 2015. – Вип. 43. – С. 129.
5. Андреев С.А. Концептуализация гражданской защиты как важнейшего элемента формирования системы национальной безопасности С.А. Андреев // Проблемы управления : науч.-практ. журн. – Минск : Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2015. – № 2 (55). – С. 104–108.
6. Андреев С.О. Цивільний захист як напрям державної політики з питань національної безпеки: аналіз законодавчих новацій/ С.О. Андреев// Стратегічні пріоритети: науч.-практ. журн.- Київ, 2015 р. № 4 (37), С. 24–27.
7. Мосов С.П. Цивільна оборона у системі оборони та національної безпеки України / С. П. Мосов // Пожежна безпека : теорія і практика : зб. наук. пр. – Черкаси : АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2009. – № 4. – С. 76–78.

8. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.

9. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 № 964-IV, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

10. Закон України “Про Загальнодержавну цільову соціальну програму захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013-2017 роки” від 07.06.2012 № 4909-VI, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4909-17909-VI>.

11. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 12.03.2015 № 186-VIII, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/186-viii>.

12. Указ Президента України від 13.05.2014 № 468/2014 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року “Про заходи щодо підвищення ефективності планування в секторі безпеки і оборони” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/468/2014>.

13. Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України”, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

14. Указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

15. Указ Президента України від 14.03.2016 № 92/2016 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92/20164>.

16. Указ Президента України від 06.06.2016 № 240/2016 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року “Про Стратегічний оборонний бюллетень України” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>

